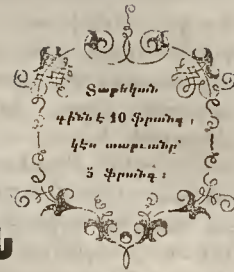

ԵՐԻՐԱՊԷ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 16.

1861

Գ. ՀԱՏՈՐ

ԼԻԻԳԻԱ

ՄԱՐԿՈՍ ԱԻՐԵՂԻՈՍ ԿԱՅՍԵՐ ՓԱՄԱՆԱԿԷՆ
ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՄԸ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե .

Դիմնիսիոս Կորն-
թացին:

Ետեղա Աթենքի մէջ շատ
ծանօթ էր, անոր համար
իր որդւոյն մահուան լուրը
իրեն բարեկամներուն վրայ
ալ մեծ ազդեցութիւն ը-
րաւ, եւ իրենցմէ ոմանք
անոր գեղազնացութեան
պալատը եկան հետը ցա-
ւակից ըլլալու համար: Ա-
սոնցմէ մէկն էր Աթենագորաս մե-
ծարդ ծերունին ու երեւելի փիլիսո-
փան, որուն խօսքերը ընկճած տա-
ռապելոյն վրայ այնպէս ազդեցութիւն կ'ընէին, ինչպէս
արեւուն մեղմ ճառագայթները սառած ցօղունի մը
վրայ: Թէեւ Աթենք իր բնական գեղէն շատ հեռու էր
իյնար, ուր բոլոր իր ծանօթներն ունէր, ի վերայ այս
ամենայնի իր սրտին ցաւերը թող չէին տար որ հոն եր-
թայ: Ինչու որ գթբախտութեան մէջ մարդկային սրտին
առանձնութիւնը ամէն բանէն աւելի սիրելի կու գայ ու
ինքը զինքը քանի մը սրտակից բարեկամներով մի-
այն գոհ կ'ընէ: Գերմանացւոց վրայ եղած յաղթու-
թեան հանգեսը մայրաքաղքին քանի մը երեւելի
տեղերը սկսաւ կատարուիլ, որուն ներկայ գտնուիլը
կրնար իր սրտին մեծ ցաւ պատճառել ու վերքերը
նորոգել: Աթենագորաս իրեն խոստացաւ որ զինքը
այնպիսի մարդու մը հետ ծանօթ ընէ, որ Յունաստա-
նի նոյն ատենուան հաւատացելոց առջին իբրեւ զար-
մանագործ մարդ մեծ պատիւ ունէր, եւ իր բնակու-
թիւնը Կորնթոս էր, ուստի Մետեղլայի գեղի պա-
լատէն ալ շատ հեռու էր: Մետեղլա աս առաջար-
կութիւնը մեծ շնորհակալութեամբ ընդունեցաւ:

Հայտնաւորենք՝ աս ժամանակուան Յունաց
երկու Դիմնիսիոս անուանի եպիսկոպոսներ կը գնեն
մեր առջին: Ասոնցմէ առջինը այնչափ յիշատակուած
երեւելի Դիմնիսիոս Արիսպագացին է: Իսկ այն Դիմ-

նիսիոսը՝ որուն համար Աթենագորաս կը խօսի, Մար-
կոս Արեղիոսի ժամանակ Կորնթոսի մէջ ծաղկեցաւ.
եւ ինքը զինքը իր նախնիներէն ու փառաւոր ճարտա-
րախօսութեամբը երեւելի ըրաւ: Իր հոգը միայն իր
եկեղեցւոյն վրայ չէր, այլ եւ դուրսի քրիստոնէայ
հասարակութեանց ալ իր զանազան գրուածներովը կը
հասնէր:

Հաւատք զարթոյցանելու նպատակով, եւ
նուազած տառապելոյ մը սրտին մէջ նոյնը տնկելու
յոյսն էր, որ աս Սուրբ ստիպեց իր անչափ ճիւ-
ղաւոր գործունէութիւնը քանի մը օրուան համար
թող տալով, Մետեղլային գեղազնացութեան տունը
երթայ:

Մետեղլա աս մեծարգոյ ծերունին տեսածին
պէս իր շնորհակալութիւնը յայտնեց, որ իրեն ցաւոցը
նոյն իսկ քրիստոնէից մէջէն մասնակից ըլլողներ կը
գտնուին: «Հոգիս, ըսաւ, այնպէս այլալից մը
մէջ է, ինչպէս աս իմ լքեալ ու ծիւրեալ մարմինս:
Ինծի կ'երեւայ որ քրիստոնէից Աստուածը, ինչպէս
երազի մը մէջ տեսած էի, զիս իրեն լուսոյ փառացը
մէջ քաշել կ'ուզէ: — Որովհետեւ ճշմարտութիւնը
իրեն յատուկ ցոյցն ունի, որով իր քովը երկրորդ
ճշմարտութիւն մ'ալ չեկրնար վերցնել, մեծարգոյ
Հայր, քակէ ինծի աս հանգոյցը, ու տո՛ւր ինծի ան
խաղաղութիւնը, որուն երկայն ատենէ ի վեր հոգիս
կը սպասէ, տո՛ւր ինծի ճշմարիտ հաւատքը»:

«Պարապ ու փուճ մտածութիւն մըն է, ըսաւ
Սուրբը, որ քրիստոնէ մը ինք զինքը բաւական կար-
ծէ հեթանոսական սրտի մը մէջ հաւատք արծարե-
լու: Հաւատքը վերէն կու գայ ու ամենէն մեծ պար-
գեւն է, զորն որ Աստուած մահկանացուաց կը շնոր-
հէ: Մէկու մը՝ աս պարգեւը բարձրագոյն աստիճա-
նով կու տայ, մէկային ալ նուազագոյն չափով»:

— «Ինչպէս ձեր Աստուածը՝ որ դուք սկիզբն
ամենայն բարեաց կ'անուանէք, մարդուս գլուխը դժ-
բախտութիւն ու տառապանք կրնայ բերել», հար-
ցուց հեթանոսահին:

«Աստուած պղծագործ մըն է», ըսաւ Դիմնի-
սիոս, «որ իր մանգաղովը որթատնկին վրայի չոր ճիւ-
ղերը կը կտրէ որ բունին արգասաւորութեան զօրու-
թիւն մը տայ: Մենք ան կտրուած տեղերուն ցաւը
կը զգանք, արցունքնիս գետինը կ'իյնայ. որթոց ար-
տասունքն է անի»:

«Ի՞նչ կ'իմանաս ասով, մեծարգոյ Հայր»:
«Ի՞նչէ աշխարհքիս, անյագ ստացուածոց,
արարածոց սէրն է, որն որ զքեզ մինչուկ հիմա կա-
պած բունեց, անանկ որ յաւիտենական բաներուն
մտածութիւնը երկրաւոր բաներէն խղճուեցաւ»:

Գուցե հիմակ աս դժբախտութիւնը քու գլուխդ գայէն ետքը, շատ աւելի յաճախ կը մտածես երկնից Աստուծոյն, քու յաւիտենական վախճանիդ ու որդւոյդ վրայ, որն որ Աստուծոյ քով հիմակ հանգչած է»:

«Մէհ, ինչպէս ճշմարիտ խօսեցար, գոչեց Մետեղլա, «այսպէս Աստուած դժբախտութիւն կը բերէ մարդուն գլխուն, ճշմարտութեան ու երջանկութեան հասցընելու համար, ասիկա բարձրագոյն էակի մը արժանի գործողութիւն է: Իրաւունք չունիմ, Գիտնիսիոս, երբոր հաւատամ, որ աստուածութիւնը աս օրերս ինծի այցելութեան ելած ատեն՝ զիս ամէն աւտենէն աւելի սիրեց»:

«Ստուգիւ, Մետեղլա, Աստուած՝ զով որ կը տանջէ, նոյնը միանգամայն կը սիրէ ալ, եւ ամէն մէկ պատիժը ուրիշ նպատակ մը չունի, բայց եթէ ինքը զինքը անկէ ետքը ալ հարկաւոր չընել»:

«Մէհ, ինչպիսի յօժարութեամբ ամէն պատիժ յանձն կ'առնուի քաջել, թէ որ ստոյգ ու ապահով ըլլայի որ Աստուած ան երջանկաց դաշտը զիս պիտ'որ հասցընէ: Բայց կը հաւատամ որ Աստուած իմ ցաւս ու տրտմութիւնս իր անչափ անսահմանութեամբը պիտ'որ թափանցէ, տեսնէ. — ինչու որ երկրիս վրայ չկայ լեզու մը՝ որ մօր մը թշուառութիւնը ըստ բաւականին նկարագրել գիտնայ, երբոր իր կորստած մէկ հատիկ զաւկին վրայ ցուգ առած է»:

«Գիտնիսիոս աս միջոցիս ծոցէն կտոր մը թուղթ հանեց, վրան քանի մը խօսք գրած էր՝ ան գիտմամբ որ պրի կնոջ քովը ձգէ. Ղուկասու Աւետարանէն պրի կնոջ որդւոյն մահուանը վրայ ֆրիստոսի ունեցած արգահատութիւնն էր, զորն որ իրեն ալ կարդաց:

«Երբոր Յիսուս, ըսաւ, «ային քաղքին դրանք քով եկաւ, նայիս մեռել մը դուրս կը հանէին: Ասիկա իր մօրը մէկ հատիկ որդին էր, ան մօրը՝ որն որ միանգամայն պրի էր: Շատ մարդիկ քաղքէն մէկտեղ ընկերացած էին, երբոր Տէրը կնիկը տեսաւ, վրան խղճաց ու իրեն ըսաւ, «մի լար», Ու մօտեցաւ դագաղը շօշափեց. մեռելը տանողները կեցան, Յիսուս ըսաւ, «Պատանի քեզի կրեսմ, ել: Մեռելը վեր շիակուեցաւ ու սկսաւ խօսիլ, Յիսուս դարձուց զպատանին իր մօրը *»: Նոյն Տէրը, ըսաւ Գիտնիսիոս, «նայինքի պրոյն վիշտը ծանցցաւ, ուրիշ պրիներուն ալ ցաւը գիտէ, ու գայ պիտ'որ վայրկեան մը, որուն մէջ քեզի ալ պիտ'որ ըսէ. «Մի լար», Զքեզ պիտ'որ կանչէ ու սիրելի զաւակդ նորէն քու բազուկներուդ մէջ պիտ'որ գտնես. — ֆրիստոս ան տղան նորէն իր մօրը պիտ'որ դարձընէ»:

Մետեղլա աս խօսքին վրայ նորէն աչքը բացաւ, զօրութիւն առաւ, երբոր աս զարմանագործ դէպքը անոր մէկնութեամբը լսեց իմացաւ: «Այսպէս ուրեմն, ըսաւ, դուն ալ ինծի ան յոյսը կու տաս, զորն որ ինծի Աթենագորաս աւետած էր, որ ես երբեմն երկնից երանելեաց հետ մէկտեղ պիտ'որ ըլլամ»:

«Հարակոյն չունիմ, ըսաւ, թէ որ ան թէութիւնները կը կատարես, որոնցմով Աստուած երջանկութեան պսակը մեզի կը շնորհէ, — այսինքն Հաւատք ու Առաքինութիւն: Երկուքն ալ քոյրեր են, որոնք Մարեմայ ու Մարթայի պէս փրկչին ետեւէն կ'երթան, մէկը՝ անոր ոտուըններուն կը պլլուի, մէկալն ալ իրեն համար եռանդեամբ կը գործէ»:

«Բայց ինչ մասնաւոր առաքինութիւն կը յանձնես դուն ինծի, երկնից փառացը մասնակից ըլլալու համար»:

* Ղուկ. Է:

«Մ. Քահանայապետ մը, ըսաւ Գիտնիսիոս, մեր Կորնթոսի եկեղեցւոյն թուղթ մը գրած է, զորն որ մենք դեռ կիրակի օրերը հրապարակաւ կը կարդանք, ու աս թղթին մէջ մեզի աս խօսքերով կը սորվեցընէ՝ թէ երջանկութեան պայմանները որոնք են: Աշխարհաց փառաւոր Արարիչը ու հայրը, կ'ըսէ Կղեմէս աս Կորնթացւոց գրած թղթին մէջ, երկնային ուրախութեանց թիւն ու գեղեցկութիւնը կը ծաննայ: Անոնց մէջը գտնուելու ջանանք, որոնք իրեն կը սպասեն, խոստացուած պարգեւներուն մասնակից ըլլալու համար: Բայց ինչպէս կրնանք ասոր հասնիլ. երբոր մեր միտքը Աստուծոյ հաւատալու մէջ հաստատուն է, երբ որ միշտ ան կը մտածենք, որն որ Աստուծոյ հաճոյհան ու ակործելի է, որպէս զի իր սուրբ կամքը կատարենք: Քայլերը ճշմարտութեան ճամբուն վրայ ու մէկդի ձգենք ամէն անիրաւութիւն ու օրինազանցութիւն *»:

Մետեղլա ասոր վրայ խօսք տուաւ Գիտնիսիոսին՝ իրմէ չբաժնուած, որ ամենայն եռանդեամբ առաքինութեանց ետեւէ կ'ըլլայ, ինչպէս որ սուրբ Կրօնը կը պահանջէ:

Բայց շուտ մը անոր ծանօթներուն մէջ ձայն ելաւ՝ որ Մետեղլա այնպիսի վարդապետութեան ուսում մը ընդունած է, որն որ առ հասարակ «յիմարութիւն» կը սեպուի: Անոր համար ալ իր բարեկամները ամէն ճիգ ի գործ դրին որ միտքը դարձընեն, յիշեցընելով անոր իրեն հին աղնուատոհմ ընտանեաց փառաւորութիւնը, հարստութիւնը, իրեն մտացը համբաւը ու Կոյսեր դէմ ըրած ապերախութիւնը: Աս ամէն բան զինքը քրիստոնէ ըլլալէն ետ պիտ'որ կեցընէր: Այսպիսի աղբեցութիւններով դժուարին վիճակի մը մէջ ինկաւ: Բայց մարդուս դեղեւած ու նուաղած ժամանակը՝ շատ անգամ երկնիքէն իրեն աներեւոյթ ձեռք մը կ'երկըննայ, որն որ զինքը ոտք կը հանէ ու ստոյգ յաղթութեամբ դէպ ի նպատակը կը տանի:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Դարձ:

Խաթունը պատերազմի ասպարեզէն ընդունած սգալի լուրը առնելէն ի վեր ամիսներ անցած էին: Աշուն էր ու ձմեռը վրայ եկաւ, դեռ իր ամարումն տունը թող տուած չէր: Գոյնը նետած, նիհարացած, ստուերի մը պէս սգոյ հագուստներով իր հարուստ սենեակներուն մէջ կը պտտէր, որոնք ալ իրեն համար հրապոյրք մը չունէին: Թէ եւ Գիտնիսիոս թղթով զինքը մխիթարելու կը ջանար, բայց «բարեպաշտ քոյր ֆրիստիորան», (Ս. Հայրապետն իր թղթին մէջ ասանկ կ'անուանէր զՄետեղլա), մխիթարութիւն ամենեւին չէր վերցընէր:

Գիտնիսիոսին շինածը՝ Մետեղլայի բարեկամները կ'արեւին: Մասնաւոր ճարտար ու խելացի Ղուկիանոսը, որն որ նոյն ատենները Եփեսոսէն Յունաստան դարձած էր, քրիստոնէութիւնը ծաղրական ցուցընելու կերպը աղէկ գիտէր: Իր հենգնութիւնները այնպէս սաստիկ կ'ազդէին Մետեղլայի հոգւոյն վրայ՝ որ իր տարտամ վիճակը զինքը յուսահատութեան մէջ կը ձգէր: Այսպիսի չարակրութեան մէջ իր մարմնական ոյժն ալ շատ ինկաւ: Կերակուր քիչ կ'ուտէր: Գեղերը վրան քիչ ազդեցութիւն կ'ընէին, սաստիկ տկարութեան մէջ ինկաւ, անանկ որ առանց

* Կղեմէս, Թուղթ առ Կորնթ. Գլ. 34:

իր աղախիներուն օգնութեանը խցէն դուրս չէր կրնար ելլել:

Աս վիճակին մէջ մինակ մէկ բաղձանք մը ունէր, զԴիոնիսիոս տեսնել. Դիոնիսիոս ալ Մետեղղային դարձը իր կենացը մէջ տեսնելու արտաքոյ կարգի կը բաղձար, որովհետեւ աղէկ համոզուած էր, որ անի Յու-նաստանի եկեղեցւոյն բարի օրինակ մը պիտ'որ ըլլայ: Եւ աս յոյսը դեռ բոլորովին պարապ էլած չէր ըսուեր: Անոր համար ալ արտորոգք ճամբայ ելաւ դէպ ի Եղեւսիս երթալու: Ճամբան իր եռանդադին աղօթքը կը շարունակէր ու աս աղօթքներով Մետեղղայի ամառատանը սանդուխներէն վեր ելաւ:

Եթաթունին անկողինին չորս կողմը աղախիներն առած էին, ասոնց հետ էր Լիւդիան ալ, ամէնքն ալ կու լային ու կը հեծեծէին:

Աս տխուր տեսարանը Դիոնիսիոսի վրայ մեծ ազդեցութիւն ըրաւ, աչուրները լեցուեցան, սկսաւ լալ, գետինը հնկաւ սկսաւ աղօթել, գերիներն ալ իրեն օրինակին հետեւեցան: Ետքէն ոտք ելաւ ու կարծես թէ Աստուծմէ նոր հրաման մը ընդու-նածի պէս, աչուրները երկինք վերցուց ու ձեռու-ները հիւանդին վրայ տարածեց: Իր չորս դին ե-ղողներուն վրայ սուրբ երկիւղ մը հնկաւ, երբոր ա-նոր դողդոջուն ձեռուներն ու վեր տնկուած աչու-րները տեսան: Ձեռուները քաշելուն պէս, աս նը-շանաւոր խօսքերը սկսաւ բարբառիլ. «Յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի քրիստոսի,»:

Աս խօսքին վրայ Մետեղղայի աչուրները առջի անգամ բացուեցան, ու հեզիկ կարմրութիւն մը ա-նոր պտերուն վրայ տարածուեցաւ: Ելաւ նստեցաւ ու Եպիսկոպոսին ձեռքը պագաւ:

«Աս դեռ քեզի հետ քանի մը բաներու վրայ պիտ'որ խօսիմ, ըսաւ, անդիի աշխարհք չգացած: Քրիստոսի Աստուծութեան հաւատքը այն ընդարձակ խոռոչն է, որուն վրայէն անցնելու կամուրջ մը չեմ գտներ: Յուշուր ինծի Աստուծոյ նշանագործ զօրու-թիւնը, որուն վրայ դուն այնչափ յաճախ խօսեցար, — եւ կ'ուզեմ հաւատալ — եւ հաւատալ այնպէս որ դեռ սիրտ մը չէ հաւատացած,»:

Դիոնիսիոս երկնային հանդարտութեամբ մը պատասխան տուաւ. «Ասոր ապացոյցը Աստուծ թե-ղի դեռ հիմակ ցուցուց,»:

Մետեղղա իր չորս դին դարձաւ նայեցաւ, գրե-խէն անցածը չէր յիշեր. իսկ իր քովը գտնուողները դեռ սարսափած մնացած էին, որովհետեւ Աստուծոյ զօրութեան ազդեցութիւնը իրենց աչքով տեսած էին:

Իժճկուած խաթունը զարմացմամբ չորս դին նայած ատենը՝ Սուրբ դարձաւ իրեն դեռ չըրած հարցմանը լուծում տուաւ ըսելով, «Մարդուս ձեռ-քով չէ, այլ Կենարարին զօրութեամբ որջացար,»:

Հաջիւ ան ատենը ճանչցաւ Մետեղղա, որ գրե-թէ դադաղէ մը հանուած է, ու նոր կենդանութիւն մը իր բովանդակ մարմնոյն վրայ հեղուած է: Ելաւ կանգնեցաւ առանց մէկու մը կրթնելու: Թեւերը վար ձգած, իր չորս դին կը նայէր: Իր զգածուները երթալով զօրացան: Խոստովանեցաւ որ յանուն փրկի-չին Յիսուսի՝ կորսուած զօրութիւնները նորէն իրեն արուած են, եւ սկսաւ աս անունը օրհնել:

«Արդ կը հաւատամ, գոչեց: Կը հաւատամ, որ քրիստոս մարդկութենէ վեր անձ մըն է. եւ աս հաւատքը իմ բովանդակ կենացս մէջ պիտ'որ պահեմ,»:

Եւ Դիոնիսիոս անոր ճակատը խաչով գրոշ-մեց: — Չոգեցաւ անոր առջին եւ խոնարհութեամբ իր հպարտ գլուխը վար ծռած, աղաչեց որ քրիստոսի

խոստովանողաց կարգը դասուի, եւ սուրբ Մկրտու-թիւնը խնդրեց: — Դիոնիսիոս որոշեց որ նորագործ. հաւատացեալը նոյն տարւան Զատիկին նախընթաց օրը կերպապէս Եկեղեցւոյն մէջ ընդունուի, ու կրօնական կրթութեանց զբաղելով ասոր ինքը զինքը պատրաս-տէ: — Ամէն օր կատարելութեան ճամբու մէջ յա-ռաջ կ'երթար, իր մտքին կրօնական գաղափարներուն մէջ ունեցած շփոթութիւնները երթալով կը պայծա-ռանային: Փրկագործութեան գաղտնիքը օր քան զօր աւելի պայծառ կ'ըմբռնէր, ամենէն ետքի շարժառի-թը ուսկից ամէն բան յառաջ կու գայ, եւ որն որ սէր կ'անուանուի: Աս սէրն էր որ զԱստուծոյ աշխարհքս ստեղծելու շարժեց, եւ որուն համար իր Որդին խրկեց ու Յայտնութիւն տուաւ: Ինքը զինքը Աստուծոյ սիրելի ընել, ու փոխարէն զինքը սիրել, ասոր վրայ կայացած է այն երկնային կապը, զորն որ մեկը Կրօն կ'ա-նուանենք. — սէր է ամէն բան. սկիզբ, մէջ, ու վերջ:

Զատիկէն քանի մը օր յառաջ Մետեղղա իր բոլոր ընտանիքը գլուխը ժողովեց, — իր բոլոր գե-րիներն, — ու անոնց իմաց տուաւ որ մեծ պարգեւ մը կը պատրաստէ, զորն որ իրենցմէ ոմանք ստանալու համար տարիներով յառաջ հոգի կը նետէին, եւ կը կարծէին որ իրենց կենացը մէջ նոյն օրը տեսնելու պիտ'որ չհասնին, այսինքն աղատութեան պարգեւը:

Աստուծային սիրոյ պատուիրանին հետ ստոր-կութիւնը հնչպէս կրնայ միանալ: Անոր համար ա-մէն տեղ կը տեսնենք, որ ուր որ փրկչին վարդա-պետութիւնը մուտ գտած է, գերեաց շղթաները քակուած են: Աս շղթային հետ բոլոր հին հեթա-նոսական տէրութեանց գրութիւնն ալ քայքայած է, ան գրութիւնը որն որ մարդկութիւնը երկու դաս կը բաժնէր, ազատ ու իրաւունք չունեցող ստրուկ:

Ասանկ նախընթաց պտուղ մը նորահաւատ հոգ-ւոյ մը սրտին մէջ աճելով, Մետեղղայի հպատակե-լոցը շատ մեծ օգուտ յառաջ բերաւ: Ամէն մարդ իր շատուցուրէն հեռացած հայրենիքը նորէն տեսաւ, ու ազգականներն ու բարեկամները նորէն գտաւ: Բայց անոնց մեծ մասն ալ ուր երթալիքին չգիտնալով, ա-նոր քով վարձկան ծառաներ եղան:

Լիւդիա՝ աս շնորհաց վճիռը լսածին պէս եւ ոչ վայրկեան մը տարակուսեցաւ իր միտքը դրածը փութով գլուխ հանելու: Արդէն շատ տարիներէ ի վեր գերութեան մէջ ապրած, եւ իր թոշակէն այն-չափ մէկդի դրած էր, որ վճարքով ալ ինքը զինքը կրնար աղատել: Եւ հիմակ անոր տեղ Հռոմ իր մայրը տեսնե-լու համար ճամբու ծախքին կրնար գործածել: Մտածեց որ թէ որ այլազգ կարելի չըլլար, իր մօրը տեղ ինքը զինքը գերութեան կը դնէ, ու մայրը կ'աղատէ. եւ այսպէս իրեն զուարթ կենաց իրիկուն մը կը հայթայթէ:

Աստի երբոր օր մը Մետեղղա իրեն հարցուց, թէ ասկէ ետեւ միտքը քնն ունի, քնն պիտ'որ ընէ, տարակուսած դէմքով մը պատասխանեց. «Ինծի շատ ծանր պիտ'որ նստի իմ մինչուկ հիմակ ունեցած բնա-կութիւնս թող տալը, բայց մօրս ունեցած պարտքս աս զօճ իղմէ կը պահանջէ, անոր համար դէպ ի Հռոմ պիտ'որ երթամ,» ըսաւ:

Իր սրտին մեծ արտմութիւնը ծածկելով, զորն որ աս բաժանումէն կրնար ունենալ, նորահաւատ իս-թունը ինքը զինքը պատրաստ ընծայեց, նա եւ աս զօճն ալ, որն որ իրեն ամենէն մեծ կ'երեւար, Աս-տուծոյ նուիրելու: Ձեռքը Լիւդիային ուսին վրայ դնե-լով ըսաւ, «Աս օրերս զգացած երկնային ուրախու-թիւնս պղտոր արտմութեան մի փոխեր: Ձէի կրնար հաւատալ որ մահկանացուի մը հետ այսչափ երախ-

տագիտութեան ու բարեկամութեան թելերով պիտ'որ կապուիմ եղեր: Դուն տունս ոտք չկոխած ինչ էի: Յիմար արարած մը, արտաքուստ փայլուն չաստուածի պատկեր կը նմանէի, խել մը ինծի նման յիմարներէն երկրպագութիւն կ'ընդունէի: Թէ որ հիմակ այլազգեմ, քու արդիւնքդ էի: Ընդհատեց աս խօսակցութիւնը, ու երախտագիտութեամբ ու ցաւով զգածեալ գնաց առանձնացաւ: Եւ որովհետեւ երախտից կարգն անցած էր, անոր համար երբեմն երբեմն իր պարտքը կատարելու կը նայէր, քրիստոնէից կորնթոս գրտնուած ժողովատեղին կ'երթար: —

Վարունը մօտեցաւ, այն շնորհաբաշխ ժամանակը, որուն մէջ Եկեղեցին իր տօներուն ամենէն մեծը կը կատարէ: Աստուածորդւոյն Յարութիւնը՝ մեռած բնութեան նորէն արթննալուն հետ մէկտեղ կը հանդիպի: — Մկրտութեան հանդեսէն երեք օր յառաջ, Մետեղլա իր բոլոր ծառաները կանչեց: Նոյն օրը մեր աստուածային կենարարը, երկնի ու երկրի թագաւորը, իր աշակերտացը հետ հանդէս մը կատարած էր, անոնց ոտքը լուարով՝ ինքը զինքը իբրեւ ծառայ ցուցուցած էր: Ասոր յիշատակին համար Մետեղլա ալ իր գերիները սեղանի նստեցուց, նաժշտի պէս լալթ մը առաւ սփածաւ ու անոնց ծառայեց: Անկից վերջը իրենց ամէն մէկէն թողութիւն ուզեց՝ որ երբեմն իր բնածին բարոյից խտութեամբն ու ամբարտաւանութեամբը զիրենք վշտացուցած էր. եւ այսպէսով անոնց՝ ամէն առաքինութիւններէն գեղեցկագոյն առաքինութեան օրինակը ցուցուց: —

Հիմա անոր հաւատացելոյն ընկերանանք կորնթութոսի եկեղեցւոյն սեամբը երթալու: Հոն՝ ուրիշ շատերուն հետ կեցած, կ'ալաչէ որ՝ ի հաղորդութիւն սրբոց, ընդունուի: Եպիսկոպոսը յիշեցուց իրենց ան ամէն հալածումները, նեղութիւններն ու վշտերը, զորոնք երկրիս վրայ պիտ'որ կրեն, եւ այն յաղթութեան պսակը, որն որ երկինք պատրաստուած է: Ետքը՝ ամէն մէկուն վրան ձեռքը դրաւ, ու փրկութեան նշանն անոնց ծաւառը դրոշմեց: Ետքը հաւատոյ դաւանութիւնը զրուցելով եկեղեցին մօտան գէպ ի մկրտութեան աւազանին մօտ, ուր վերստին ծննդեան շնորհքը (Մկրտութիւնը) ընդունելէն ետքը, ճերմակ զգեստ հագնան իբրեւ նշանակ անբժութեան, զորն որ Զատիկին մինչուկ երկրորդ Վիւրակէն կը կրէին:

Մետեղլա մկրտութեան ծէսին ամէն մէկ արարողութեանը թափանցած էր, մանաւանդ հաղորդութեան Ս. Խորհրդոյն, զորն որ մկրտութենէ ետքը ընդունեցաւ: Ինչպիսի հիացում չէր պատճառած իր սրտին մէջ այս խորհուրդը, Բնչպիսի երջանկաւէտ խաղաղութիւն ու սրտի հանգարտութիւն: Ինչ ցաւ ու արտմութիւն որ ասկէ ետքը վրան եկաւ, իր հարուստ հաւատքը զանոնք մեղմացընելը գիտցաւ:

Պէտք է շարունակուի:

ԲԱՐՈՅԱՐԱՆ

Բարեբախտ կամ՝ երջանիկ շրջադարձ Արտեմսար:

Բ.

(Շարունակութիւն)

Ենք հասարակօրէն կը կարծենք՝ որ ան մարդը բախտաւոր կամ բարեբախտ է՝ որն որ իր կենաց մէջ շատ զուարթ եւ ուրախ օրեր ու ժամեր կրնայ անցընել. իսկ

ան մարդը դժբախտ է՝ որն որ խիստ ցանցաւ ասանկ ուրախութեան օրեր կը տեսնէ: Բայց պէտք է գիտնալ՝ որ յատկապէս մարդուն ձեռքն է՝ իր ուրախութեան ու հաճութեան վայրկեանները շատցընել ու տխրութեան ժամերը քիչցընել. իր ձեռքն է՝ իր սիրտն ուրախութեան ու զուարթութեան ընդունակ ու յարմար ընել ու տրիստութեան եւ նեղութեան անընդունակ ու անզգայ կամ գոնէ անտարբեր ընել: Սրտին զուարթութեան եւ ուրախութեան ընդունակ կամ պատրաստ ու անընդունակ ըլլալը աղէկ ու գէշ ախորժակի, աղէկ ու գէշ կամ տկար ստամոքսի կը նմանի: Աշխատութիւնը կամ զբաղմունքը, չափաւոր ու տեղը սորվելն ու մաքուր օդի մէջ շատ ատեն անցընելը աղքատ մարդու մը պարզ ու ամենահասարակ կերակուր մը աւելի համեղ ու ախորժեղ կ'ընէ, քան թէ դատարկութեամբ ու տունի մէջ փափուկ բարձերու վրայ ապրող մը խիստ ընտիր համադամը կամ կերակուրը: Ասոր համար ամէն մարդ իր բախտը հոգալու եւ բախտաւոր ըլլալու անձամբ պիտ'որ աշխատի ու անիկայ իր անձէն՝ իրմէ պիտ'որ ճարէ ու գտնէ: Անիկայ յիրաւի աշխատասէր ու մեծահոգի մարդկան համար ուրախական ու միտթարական մտածութիւն մըն է, բայց տկարներուն ու աշխատութենէ քաշուողներուն համար տխուր ու վհատեցուցիչ խորհուրդ մը կու գայ, ինչու որ ասոնք կը կարծեն՝ թէ մարդ դատարկութեամբ ու ձեռունները ծոցը դրած հանգիստ ապրած ատենն ալ բախտաւոր կրնայ ըլլալ, բախտը պէտք է որ ինք իրմէ գայ՝ ինչպէս քունը: Աս սխալ ու խաբէական մտածութիւնը մարդկային ճշմարիտ բարեբախտութեան եղծիչ ու խափանիչ է: Բախտը աշխատութեամբ կը ստացուի, ժիւր ու աշխատասէր ըլլողն իր բախտը կը գտնէ կամ կը ստեղծէ: —

Նոս բարեբախտ ըլլալու կերպն ու միջոցներն աւանդելէն առաջ ըստ կարգի խօսինք հասարակ արգելքներուն վրայ, որոնք սովորաբար մեր բախտին խափանիչ կ'ըլլան:

Երկրիս վրայ մարդուն բախտին կամ բարեբախտութեան խափանիչ ըլլող հասարակ արգելքներուն մէկն է՝ մարդկային բնութեան մասնաւոր մէկ հանգամանքը՝ որ ներկայ կամ ձեռքն ըլլող պատիկ կը սեպէ ու չէյարգեր ու իր խորհուրդները միշտ ապագային վրայ կ'երթան: Ամէն մարդ անձամբ փորձած է ու կրնայ վկայել՝ որ մեր բնութեան աս հանգամանքը, այսինքն՝ ապագայի համար հոգալն ու իր կենքը գալու օրերու մէջ բախտաւոր ընելու մտածուկներով տանջուիլը զինքն արգելած է ու կ'արգելու՝ ներկայ վիճակին մէջ ուրախանալու, ունեցած որպիսի եւ իցէ բախտովը գոհ ու զուարթ ըլլալու: Թէպէտ եւ աս բանս գիտենք ու յայտնի կը տեսնենք, սակայն անոր ճար մ'ընելու չենք աշխատիր, կամ՝ աս բանիս վնասակարութիւնը գիտնալով՝ այնպիսի հոգերն ու մտածուկը մէկդի թող տալու փոյթ չենք տանիր. որովհետեւ մեր գործողութեանց ու ապրելուն մէջ բուն վախճանին հասցընող ու յարմար ծամբուն վրայ չենք քալեր: Աշուքնուս առջեւ բերենք մարդ մը, որն որ բնութեան գեղեցկութիւնը տեսնելու եւ

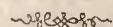
զուարճանալու համար տնէն դուրս պտտեցու կ'ելէ. բայց իր աշուրները բռնութեան ամէն դի սփռած աղուոր աղուոր զարգերուն, կանաչ դաշտերուն, գոյնգոյն ծաղիկներուն, պտղազարդ ծառերուն, կարկաշատը առուներուն ու ասոնց նման առարկաներուն վրայ պտտցնելու տեղ՝ ամէն մտադրութեամբ իր նայուածքը հեռուն հարկունին մտերը բարձրացող լեռներուն տնկէ ու առաջ ելլալով: Արդ՝ զարմանալի բան մըն է, որ աս մարդը՝ իր չորս դին ըլլող տեսակ տեսակ աղուոր ծառերուն ու ծաղիկներուն ու գեղեցիկութիւնը տեսնէ, ու ոչ անոնց սքանչելի հոտին բուրմունքն զգայ, կամ ստիքին տակը պտրտող ճճիներն, չորս դին թռչող գեղեցիկ թիթեռներն ու թռչունները, մէկ խօսքով՝ բնութեան իր առջեւ բացած զուարճալի տեսարաններու մէկն ալ չնկատէ ու անոնցմով չզուարճանայ ու չզուարթանայ: Ասոր կը նմանին շատ մարդիկ ալ՝ որոնք կը փափագին բախտաւոր ըլլալ, ու իրենց առջեւն ու ձեռքն ըլլող բարիքը բանի տեղ չսեպելով՝ անոնցմով գոհ չըլլալով, մանաւանդ թէ անոնց ամենեւին միտ չընելով, ապագայ ու հեռու ըլլող եւ գուցէ իրենց վիճակէն դուրս գտնուող բախտ մը կ'երեւակայեն ու անիկայ ստանալու կ'աշխատին, որուն համար իրենց ձեռքն ըլլող բարիքին ու բախտին օգուտը չեն վայելել՝ կը կորստեցնեն: Թէ որ մարդ իր միտքը իր խելքը իրեն առաջնորդ առնելով՝ ներկան ու իր ձեռքն ըլլող գործածելու, ուստի եւ ապրած օրը բախտաւոր անցընելու աշխատի՝ երկու օգուտ կ'ունենայ. մէջ մը իր ձեռքը գտնուող որպիսի եւ իյէ բարիքը կը վայելէ. երկրորդ սիրտը հանգիստ ըլլալով՝ նոյն բարիքը մեծ սեպելու եւ անիկայ կարելի եղածին չափ լաւագոնացընելու համար ժամանակը կը գործածէ. ու ինչպէս կ'ըսուի՝ իր օրն օր ընելէն ետքը՝ ապագայ օրերու համար ալ՝ թէ որ Արարիչն իրեն առեւի կեանք տալու ըլլայ՝ հանգարտութեամբ բարիք պատրաստելու գիւրութիւն կ'ունենայ: Պէտք չէ ըսել՝ թէ մարդ պէտք է որ շատ աշխատի ու մտմտայ՝ որ կարենայ ուրախ ու բախտաւոր վայրկեաններ ու օրեր գտնել: Ամէն մարդ թող իր ունեցածը իր ներկայ բարիքը չարհամարհէ, ու կը տեսնէ թէ այն քիչ բանն ալ իրեն բաւական ուրախութիւն կը պատճառէ: Աղքատ մը՝ որն որ օրուան ապրուստը ծարած է՝ անով ուրախ կ'ըլլայ, հանգիստ քուն կ'ունենայ: Երբ որ մէկը շատոնցունէ ի վեր ամենեւին պտուղ չէ կերած՝ խնձոր մը գտնելու ըլլայ՝ անիկայ կ'ուտէ ու անով գոհ կ'ըլլայ: Իմաստնոց խրատն է, որ մարդ արտաքին բաներու մէջ տղու մը պէս պիտ'որ ըլլայ, փոքր բարիք մ'ալ ունենայ՝ անով պիտ'որ ուրախանայ ու ժամանակը անոր վայելմամբ պիտ'որ անցընէ: Եւ ոչ պէտք է որ իր աս ներկայ փոքր ուրախութիւնը, որն որ փոքր բարեբախտութիւն մը կրնայ սեպուիլ, մեծ ուրախութեան գուրկ ըլլալը մտածելով՝ կորսնցընէ կամ նուազեցընէ:

Աս խօսքերով չենք ուզեր ըսել՝ որ պէտք է մարդուն անհոգ ու անփոյթ (կէլէշի կիւլէ) ապրիլ ու ապագային ու ետեւէն ինչ ըլլալիքին համար աշուրները բոլորովն գոցել, ամենեւին չմտածել չհոգալ, բոլորու-

վին ու միայն ներկային համար ապրիլ: Մարդուս կեանքը մշտնջենաւոր սերմանել ու հնձել, տնկել ու պտուղ քաղել մըն է. ով որ հնձել ու պտուղ քաղել կ'ուզէ՝ պէտք է որ սերմանէ ու տնկէ, առաջ աշխատի՝ որ ետքը վայելէ: Ասոր համար պէտք է որ մարդ այսօր ուրախ զուարթ ըլլայ, բայց առանց մոռնալով՝ որ այսօրուան վրայ վաղուան օրը ու անոր վրայ ալ մէկալ օրը կու գայ. ուստի իր այսօրուան ուրախութիւնն այնչափ ու այնպիսի պիտ'որ ըլլայ՝ որ ոչ վաղուան ուրախութեան պատճառաւ խափանուի, բայց եւ ոչ անոր արգելք կամ խափանիչ ըլլայ: Մանաւանդ թէ խոհեմ մարդ մը այսօրուան ուրախութեան հետ վաղուան հոգը խառնելով իրեն մասնաւոր զուարճալի ու հանգուցիչ զբաղմունք մը, ուստի եւ նոր վայելմունքի՝ յոյս ու աղբիւր մը կը գտնէ: Բայց հոգ ըսելով՝ հոս այն անգործ ու նեղացուցիչ հոգը կամ մտաւանդութիւնը չենք իմանար՝ որով մարդ ահով գողով ու անհանգիստ սրտով ապագային՝ այսինքն եւ տեւէ ետեւ գալու գէպքերուն վրայ կը մտմտայ ու կը նեղուի. հապա այն գործունեայ ու այրական հոգացողութիւնը կ'իմանանք, որն որ ստացուելու վախճանին համաձայն միջոցներ փնտռելու, ըստ պատշաճ ժամանակին աշխատելու ու խոհեմութեամբ ամէն գործքը գործելու եւ կարգի դնելու, ու անով ապագայ վիսաներուն եւ անհանգստութիւններուն առջեւն առնելու, ուստի եւ ապագայ ուրախութեան սերմը ցանելու՝ կամ հիմը գնելու ճամբայ կը փնտրուէ կը գտնէ: Ափսոս որ մարդկան մեծագոյն մասին հոգն ու մտմտուիլ ուրիշ բանի չեծտուայեր՝ բայց եթէ իրենց սիրտը նեղելու, ու շատին ալ՝ փոյթ ու ջանք պատճառելու տեղ՝ վրանին թուրութիւն ու ծուրութիւն մը կը բերէ, որով ոչ ներկային համար կրնան ըստ պատշաճի ուրախանալ, ու ոչ ապագային համար ըստ կարգի խնամ տանիլ:

Աւերմն ով որ ճշմարտութեամբ ու հաստատութեամբ կը փափագի իր կեանքը գոհութեամբ, հաճութեամբ ու զուարթութեամբ անցընել, ուստի եւ բարեբախտ ըլլալու ճամբուն վրայ յառաջ գացած ատենն ինք իրեն արգելքներ չհնարել, պէտք է որ հաստատ միտքը դնէ ու առաջադրէ՝ ներկայ կամ ունեցած կեանքը չէ թէ իբրեւ անխելք կամ յիմար՝ հապա իբրեւ բանաւոր ու խելացի մարդ մը վարելու եւ անցընելու: Առաւօտուն արթնցած ատենն աս առաջարկութիւնը նորոգէ ու իրիկուան անկողին գացած ատենն անիկայ մէկտեղ առնէ: Ջանայ աս բանս իրեն սովորութիւն ընելու ու մինչեւ որ ասոր մէջ աղէկ մը վարժած ու հաստատած չըլլար, գոհ չըլլայ: Ինչու որ միայն ճանչնալն եւ ուզելը կամ առաջադրելը՝ ներկայ կեանքը գոհ ու զուարթ անցունելու եւ անով բարեբախտ ըլլալու բաւական չէ, հապա հարկաւոր է նոյնը գործքով ընել, իրօք այնպէս ապրիլ:

Պիտ'որ շարունակուի:

ՎԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

Հին ու նոր իտալիացի վրայ
Աշխարհագրական, վիճակագրական ու Պատմական
Տեսութիւն մը:

Անոն, Սահմանք, Տարածութիւն:

Հիմնական իտալիա անուամբ ծանուցուած երկրին հարաւային հրաւանդանին կամ լեզուն հարաւային ծայրը միայն (այսինքն Հռոմայեցւոց ատենը Պրուդ-դիում կամ Պրուդ-դիա ըսուած կտորը, ուր է հիմայ Անդրի կաղաքի, Գալապիս Ուլթերիէն) ի սկզբան անդ իտալիա անունն ունէր, զորն որ առած էր Իտալ ըսուող ժողովրդէն, որոնք հոս Սիլէ լեւան բոլորտիւն արջաւ (Italo-ցու, ել. կամ յատկապէս Italo-որթ) աւրածելու յարմար գետնին վրայ կը բնակէին ու հովուական կեանք կ'անցընէին: Քիչ մը ետքը (իբր 400 տարի ք. Ա.) նոյն հարաւային հրաւանդանին դէպ ի ներսերը կամ հիւսիսային կողմը բնակող Ենտրիացիներուն (Oenodrii) երկիրն ալ իտալիա անուանեցաւ: — Հռոմայեցիք ցամաքակղզւոյն մեծ մասն իրենց իշխանութեան տակ առնելէն ետքը (իբր քրիստոսէ 260 տարի յառաջ) իտալիա անունը տալու սկսան երկրին հարաւային ծայրէն դէպ ի հիւսիս մինչեւ Տիբերիս եւ պղտիկ Ռուբիկոն * գետը հասնող մասին: Վերջապէս Օգոստոս կայսեր աւտենները բոլոր ցամաքակղզիւն մինչեւ Ալպեան լեւները իտալիա ըսուելու սկսաւ, ու նոյն սահմաններու մէջ նոյն անունը միշտ պահեց ու կը պահէ: — Յոյները զիտալիա երբեմն Հելապիս (Երկիր Արեւմտից) կ'անուանէին, որ անուան մէջ նա եւ Ապանիա կը բովանդակէր, ու երբեմն կը կոչէին Սապոնիս: Երբեմն նա եւ անոր այլ եւ այլ մասանց վրայ գտնուող ժողովրդոց անուամբ կ'անուանէին՝ Ենտրիս, Ասոնիս, Տիբերիս: Աս ետքի երեք անունները առնուած էին՝ իտալիայի հարաւային հրաւանդանին վրայ բնակող Ենտրիացիներէն, ասոր հիւսիսային արեւելեան կողման վրայ բնակող Ասոնացիներէն, զորոնք Հռոմայեցիները Ասոնիս կ'անուանէին, ու Տիբեր գետէն մինչեւ Ալպենիսեան լեւները տարածուած երկրին վրայ բնակող Տիբերիացիներէն: Աս անունները ետքէն Հռոմայեցի պետներն ալ կը գործածէին: Թերակղզւոյն հարաւային արեւելեան մասը կ'անուանէր Յապիս (Յապիս=Գալոս Գի Լեւոս): —

* Ռաբիլիս, պղտիկ գետի մը անուն էր Հռոմայեցւոց ժամանակը, որն որ Ադրիական ծովը կը մտնէր, Այսպալեան Գալ-դիայի ու բուն կամ Միջին իտալիայի մէջ տեղը: Աս գետին բուն անունն ալ ու որոշ սահմաններն ալ հիմայ գրեթէ բոլորովին անծանօթ է. բայց ըստ ոմանց հաւանական կը համարուի թէ հիմնական Բիպալիս ըսուած պղտիկ գետին հետ նոյն ըլլայ, որն որ Հռոմայի երկրին մէջ Չեզենա քաղ-քին մտնէր կը ըզիէ ու Ռիմինի քաղքէն տանուակէ մոյն հետոյ դէպ ի հիւսիսային կողմը Ադրիական ծովը կը թափի: Ըստ այլոց՝ Բիպալիսը իբր 160 քալ դէպ ի հարաւ ըլլող Լաւալ գետակը հին Ռուբիկոնին հետ նոյն կը համարուի: — Հին պատմութեանց մէջ Ռուբիկոն գետը մասնաւոր նշաւ նաւորութիւն մ'ունի անոր համար՝ որ Հռոմայեցւոց մէջ խիստ օրէնքով մը արգելուած էր ձեռքը զէնքով աս գետին վրայէն անցնիլը. եւ սակայն Յուլիոս Կայսրը (49. ք. Ա.) աս օրէնքը բանի տեղ չդնելով՝ իր զօրքովն ու զենքերովն նոյն գետէն անցաւ, դէպ ի Հռոմ երթալու ճամբան լանցեց, ու այն հաշակաւոր քաղաքային պատերազմը սկսաւ, որուն վրայ տես Ռոմէն, Պապ. Հոմ. Հոմ. Ե. Եր. 611—663:

Հարաւային Եւրոպա երեք մեծ թերակղզիներ ունի, արեւելեան կողմն է՝ Տաճիկ Եւրոպան, որն որ մեծ թերակղզի մը կը կազմէ. արեւմտեան կողմն է Պիւրենեան թերակղզին (Ապանիա ու Բորտուգալ). իսկ ասանց մէջ տեղն է Իտալիա, կամ իտալիայի թերակղզին: Աս ետքին կը տարածի հիւսիսային արեւմտեան ուղղութեամբ դէպ ի արեւելեան կողմը իբր 180 գերմանական մղոն տեղ երկայնութեամբ մինչեւ Միջերկրական ծովը, որն որ իր այլ եւ այլ մասերով (Լիգուրիան, Տոնալեան կամ Տիբերիան ու Ալպիական ծովերով) երեք կողմանէ իտալիա պատկերով՝ անոր բնական ծովային սահմանները կը կապուցանէ, ուստի եւ միայն հիւսիսային ու ըստ մասին արեւմտեան կողմերէն Եւրոպայի բուն ցամաքին հետ կապ ըլլալով, աս կողմանէ Ալպեան լեւներն իր բնական ցամաքային սահմանները կ'ըլլան: —

Արդ բոլոր աս իտալիա ըսուող ցամաքակղզիւն միայն 4674, իսկ իր մէկ քանի մեծ (Սարդինիա, Սիկիլիա, Գորսիքա) ու պղտիկ կղզիներով մէկտեղ՝ 5840 գերմ. քառակուսի մղոն տարածութեամբ երկիր ունի. ու կ'իշխայ 38 ու 46 աստիճանաց հիւսիսային լայնութեան եւ 23 ու 36 աստ. երկայնութեան տակ: Ըստ քաղաքային կարգաց՝ իր սահմաններն են՝ արեւմուտքէն Գալլիա (Սալոնայով մէկտեղ), հիւսիսէն Հելուեաիա, Տիբոլ ու Լիւրիկէի (Իլլիրիայի) մէկ մասը, արեւելքէն՝ Լիւրիկէի հարաւային մէկ մասն ու Ադրիական ծովը. իսկ արեւմուտքէն Միջերկրական ծովը:

Հերիք:

Իտալիայի ցամաքին հիւսիսային ու ըստ մասին արեւելեան սահմանապահները՝ ինչպէս ըսինք՝ Ալպեան լեւնէն կամ Ալպ. են, բոլոր Եւրոպայի գլխաւոր լեւները, զորոնք հոս քիչ մը ընդարձակ կը ստորագրենք: Ասոնք հարաւային արեւմտեան կողմանէ՝ երեք շղթայ բաժնուած, այսինքն Ալպ. Գալիս, Միջին ու Ալպ. Եւրոպայի կ'երթան կը տարածին դէպ ի հիւսիսային արեւելեան կողմը: Ալպ. Գալիս շղթան Ալպ. անուամբ՝ Նիսայի (Նիցցա) քովերը Միջերկրական ծովուն եղբայրն սկսելով՝ Գալլիայի ու Սարդինիայի մէջ տեղէն կ'անցնի կ'երթայ դէպ ի հիւսիս. իր խիստ բարձր կատարը՝ Մոնթ Բլանկ՝ 9342 ոտք է: Ասոնց շարունակութիւնն են Վոպալեան Ալպ., որոնք նոյն ընթացիկը կ'երթան մինչեւ Գալլիայի ու Սալոնայի սահմանը. իրենց խիստ բարձր կատարը, որ Գալլիայի մէջ կ'իշխայ ու անոր ամենաբարձր լեւն է, Բլանկ Գալ. ըսուած, 14,044 ոտք բարձրութիւն ունի, իսկ Սարդինիայի մէջ կ'իշխայ իրենց 11,800 ոտք բարձր կատարը Մոնթ Բլանկ: Ասոնց կը յաջորդեն Գալիսեան կամ Գալ. Ալպ., որոնք իտալիայի մէջ Վոպալեան Ալպերէն սկսեալ դէպ ի հիւսիսային արեւելեան կողմը կ'երթան Սարդինիայի ու Սալոնայի մէջ. իրենց բարձր կատարներն են Իլլիրիան՝ 12,456 ոտք, Պլաւի Բ. Բլանկ 9000 ոտք, ու Գուրինի եւ Կենֆի (Հինէվլայի) մէջ տեղը Մոն Սենի՝ 8916 ոտք: — Միջին կամ Վեպալեան շղթան կը բովանդակէ Պեննինեան կամ Վալլեան Ալպեան

բլ, որոնք արեւմտեան շխտութեամբ Հելլենտիայի սահմանին վրայ յառաջ կ'երթան, որոնք բարձր գագաթներն են՝ Եւրոպայի ամենէն բարձր լեռը Մոն Գլան (Ճերմոյ լեռ) 15,668 ոտք՝ Սափոյայի մէջ, ու Մէծ Ս. Բեռնարդ (Մոն Էմի) 10,400 ոտք՝ Հելլենտիայի մէջ։ Ասոնց շարունակութիւնն են Լեպոնտեան Ալպ, որոնք հիւսիսային արեւելեան կողմէն Սարդինիայի ու Հելլենտիայի սահմաններուն վրայ կը յառաջանան. իրենց բարձր կատարներն են՝ Սարդինիայի մէջ Մոնթե Ռալա (Վարդէն լեռան) 15,527 (ըստ ոմանց՝ 14,200) ոտք. իսկ Հելլենտիայի մէջ՝ Սիմպլոն՝ 11,730 ոտք, ու Ս. Գալարաթոս՝ 11,300 ոտք։ Լեպոնտեան Ալպերուն կը յաջորդեն արեւելեան կողմէն Ռեթեան Ալպ, որոնք գլխաւորապէս Տիրոլի մէջ ի յնաւունն նա եւ Տիրոլեան Ալպ կ'ըսուին, իրենց ամենէն բարձր գագաթն է Ռեթեա՝ 13,065 ոտք։ — Իսկ Ալպեան շղան կը բովանդակէ Ալպեան լեռանց այն ամէն մասերը, որոնք Տիրոլեան Ալպերէն սկսած Պալիերայէն, Գարինտիայէն ու Գրանիայէն կ'անցնին ու կ'երթան մինչեւ Ալպիական ծովը՝ Սիբիլեան, Գաբիէլեան ու Յոլեան կամ Գրանիական անուամբ. իրենց խիստ բարձր կատարներն են՝ Սալիսպուրիի սահմանին վրայ՝ Սիբիլեա՝ 12,000 ոտք. Պալիերայի մէջ՝ Վալպա՝ 9150 ոտք, Գարինտիայի սահմանին մօտ՝ Գեբլա՝ 10,194 ոտք ու Թրիեստի մօտ Սիմպլոն (Չեմպլեան) 6996 ոտք։ Իբրեւ Յուլիական Ալպերուն շարունակութիւնն են Գիլպեան Ալպերը, որոնք խրաւարաստանի վրայէն անցնելով մինչեւ Օմանեան տէրութեան սահմանը կը հասնին, ու անկից ետքը իրենց դէպ ի արեւելք դադող ճիւղը՝ Պալգան (Հեմա) լեռները կը դիմաւորեն, որոնք զատ լեռանց կարգ մըն են։ Գիլպեան Ալպերուն խիստ բարձր կատարը՝ Գապոս՝ նա եւ Իւան ըսուած՝ Պոնտիայի մէջ կ'իյնայ ու 9000 ոտք է։

Արդ Ալպեան լեռանց այսչափ ճիւղերը խալիւ բոլորած ըլլալով՝ իրենց Ծովային ու Կոտտեան մասերը զանիկայ Գաղղիայէն կը բաժնեն, Պեննինեաններն ու Լեպոնտեանները՝ Հելլենտիայէն, ու Ռետեանները՝ Գերմանիայէն։ Իսկ Գրայեան կամ Գորշ Ալպերը միայն Իտալիայի մէջ կը տարածին, որոնք քանի որ դէպ ի հարաւ յառաջ կ'երթան՝ կը ցածնան, մինչեւ վերջապէս շխտակ գետին կ'ըլլան։ Անկից ետքը Լոթարպեան խորունկ ու ընդարձակ դաշտը կը սկսի տարածիլ, որն որ շատ տեղ դէպ ի Ալպիական ծովն այնչափ ցած է՝ որ ծովեզերաց մօտ ճահիճներ դուրս ելլելով, հարկ կ'ըլլայ թուփերով պաշտպանուիլ։ Իսկ երկրին հարաւային արեւելեան կողմը նորէն սկսելով բարձրանալ Ալպեան կամ Ալպեան լեռը, կամ լեռանց գոտին իր գլուխը կը վերցնէ, որն որ Իտալիայի մէկ հատիկ սեպհական լեռն է։ Արիկայ Նիսայի (Նիցցա) մօտերը՝ իբր Ծովային Ալպերուն շարունակութիւնը՝ սկսելով, գրեթէ 170 մղոն երկայնութեամբ տեղ հիւսիսէն դէպ ի հարաւ յառաջ կ'երթայ. կրէ ու աւազաբարէ բողաղբուած (ատեն մը բռն լորովին անտաւներով ծածկուած) լեռանց շղթայ մըն է, որն որ երեք մաս կը բաժնուի՝ հիւսիսային, միջին ու հա-

րաւային, ու բոլոր Իտալիա երկու մաս կը բաժնէ՝ հիւսիսային - արեւելեան ու հարաւային - արեւմտեան։ Իր ընթացքին վրայ Իտալիայի այլ եւ այլ մասերուն մէջ այլ եւ այլ անուններ կ'առնու, այսինքն Լիգուրեան, (որոնց բարձր գագաթը Մոտենայի մէջ Մոնթէ Զիմպէ՝ 6780 ոտք է) — Ետրուրեան, — Հոմմեական, (որոնց բարձր գագաթը՝ Մոնթէ Ռեթեա՝ 7037 ոտք է) ու Նեպոլիտեան Ալպեանները։ Հիւսիսային մասը կ'ըսուի Ալպեան Եւրոպեան (Ալպեան) լեռն, որոնց Մոնթէ Գորնոյ, կամ Կաան Սասոյ, Գիլպալեա (Մէծ Ժայ - Իտալիայ) ըսուած մասը՝ 9577 ոտք բարձրութեամբ՝ Ալպենինեանց ամենէն բարձր կատարն է։ — Ալպենինեանց արեւմտեան եզրները հրաբխական կազմութիւն ունին, որն որ չէ թէ միայն Հոմմայի վեճակին մէջի մարած խառնարաններէն յառաջ եկող լճերէն, եւս՝ Պոնտինեան ճահիճներէն, Տոկանայի երկրին մէջ ծծումբի շոգի հանող ճահիճներէն (ճարճա), ու մանաւանդ Նեպոլիտայ երկրին մէջ յառաջ կրակ ու բոց ցայտող՝ 3700 (ըստ այլոց՝ 3922) ոտք բարձր Վեսուվ հրաբուխ լեռնէն, հապա նա եւ Իտալիայի՝ մանաւանդ Կադաբրիայի մէջ յառաջ հանգիստող գետնաշարժերէն կ'իմացուի։ — Երկրին արեւելեան կողմը անուանի է Ալպեան ընդարձակ ու բերրի դաշտը։ —

Պէտքը շարունակուի։

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐԻՒԵՍՏԻՑ

Դիցարանութիւն։

(Հարաւային-Եւրոպայ)

Հերմէս

Աստուածոց պատգամներ էր, Արամազդայ յանձնարարութիւնները կը կատարէր եւ Ողիմպոսի վրայ ըլլալու ժողովին՝ աստուածները կը հրաւիրէր կը ժողովէր. նոյնպէս վաճառականութեան եւ ճանապարհորդաց, ինչպէս նա եւ ճարտարախօսութեան աստուած էր. քնարի գաղինալ ինք կը համարուի։ Մեռելոց ոգիներն ինք կը յուղարկէր ի գոհիս։ Գողերն ալ զինքը կը պաշտէին, ինչու որ Արմեալին հօտերը գողցողն ինքն էր։ Ասոր պատկերն է թեւաւորեալ գաւազան՝ որուն վրայ երկու օձ փաթթուած են, եւ թեւաւորեալ զլխարկ եւ ոտքեր, որոնք ամէն ալ արագութեան նկարագիրներն են։

Եստիա։

Կիբելայի թէ Ոպս, Բէա, Կիբելէ, որն որ Կրոնոսին ամուսինն եւ աստուածոց մայրն է՝ Եստիային հետ մի եւ նոյն աստուածութիւնն ըլլայ. բայց հասարակօրէն Եստիա ըսելով հոյ աստուածուհին կ'իմացուի. եւ կը նկարուի մէկ ձեռքը լապտեր մը եւ մէկալ՝ ձեռքը խունկերով լեցուն աման մը, զորն որ նուիրական հուրին վրայ կը թափէ։

Հոմմայեցոց քով ասոր սեղանին վրայ անշէջ հուր կը վառուէր, զորն որ Վեստաղեան (Եստեան) կուսանք կը պահանջէին։ Թէ որ նոյն կուսանք յանցանք մը կամ իրենց պաշտօնին մէջ զանցառութիւն մ'ընէին, խիստ կը պատժուէին եւ շատ անգամ կենդանի կենդանի պատի մէջ կը հիւսուէին։

Արէս։

Արէս՝ Հերայի որդին՝ պատերազմի աստուած էր։ Ասի սաղաւարտով եւ ձեռքը նիզակ մը, եւ երբեմն նա եւ պատերազմի կառաց վրայ նստած կը նկարուի, բայց միշտ այնպիսի

գրիւք կը ներկայացուի՝ որ արեան եւ պատերազմի ծարաւ ու նեցողի դէմք ունենալը յայտնի կ'ըլլայ:

Հռոմայեցիք՝ որոնք աղղայ մէջ ամենէն պատերազմասէրն էին, աս աստուածին մասնաւոր պաշտօն կ'ընէին: Ասոր քուրմերն երբեմն իր տօնը կատարած ատեն պատերազմական կարաւ մը կ'ընէին ու նիզակներով վահանին վրայ կը զարնէին:

Ափրոդիտէ՝ կամ Աստղիկ:

Ափրոդիտէ ծովու փրփուրէն ծնած ըլլալուն՝ աս (Ափրոդիտէ) մականունն առաւ, որ փրփրածին կը նշանակէ: Արամազդ զինքն իր կաղ որդւոյն Եփեսոսին (Աւելիանին) տուաւ, որուն Ափրոդիտէ այնպիսի Հաճեցաւ:

Աս աստուածուհին իբր երիտասարդ կնիկ մը կը նկարուի: Չեւքը բռնած է խնձոր մը: Իր կողքը խեցի մըն է, որուն կամ աղանիներ կամ կարասներ լծուած են:

Եփեսոսոս

Արամազդայ ու Հերայի որդի էր. բայց Արամազդ անոր ծնանելուն պէս զինքն այնպէս տգեղ դտաւ՝ որ ոտքով զարկաւ ու Ողիմպոսէն յերկիր նետեց: Աս անկումէն Եփեսոսոսն որունքը կոտորեցաւ եւ միշտ կաղ մնաց:

Իսկզբան՝ ժողոված դից անուշ գինին ինք կը մատուակէր, բայց երբոր դից զինքն աս վիճակի մէջ տեսնելով ծիծաղեցան, Արամազդ մատուակի պաշտօնը Հերէին յանձնեց: Եփեսոսոս անկից ետեւ Արամազդայ համար կայծակներ ու Արէսի կամ դիցազանց համար զէնք շինելու կը պարապէր:

Ասի՝ սալի մը վրայ կ'ընէին՝ ձեռքը մուրճ մը բռնած ու գլուխը գլխարկով մը կը նկարուի:

Աթենաս:

Աթենաս (Միներուա, Պալլաս) իմաստութեան եւ արուեստից աստուածուհի ու Արամազդայ դուստր է, եւ իբրեւ զինեալ կոյս մը Արամազդայ գլխուն մէջէն ելաւ՝ երբոր Եփեսոսոս հօրը հրամանին համեմատ տապաւնով մը Արամազդայ գլուխը ճեղքեց:

Արաքնէ ասոր հետ ասղնագործի մը վրայ միջելու ժպրհեցաւ. զայրացած աստուածուհին իր յաջողակ հաղաւթագործը սարդի մը կերպարանափոխ ըրաւ: Դոյնպէս Պոսիդոնին հետ ալ կռուեցաւ՝ կեկրոպին շինած քաղքին դուռէն անուան վրայ: Արամազդ միջնորդ մտնելով որոշեց՝ որ քաղաքն ան աստուածուհեան անունն առնու՝ որն որ ամենէն աւելի պիտանի բան մը յառաջ կը բերէ: Ասոր վրայ Պոսիդոն իր երեքժանին երկրի վրայ զարնելով՝ յանկարծ ձի մը երեւցուց: Աթենաս ալ ասոր հակառակ ձիթենի մը յառաջ բերաւ, որն որ խաղաղութեան պատկեր է, եւ ասանկով յաղթանակը կանգնեց: Այսպէս նոյն քաղաքն իր անուամբ կոչուեցաւ Աթէնք:

Աթենաս իբր փառաւոր սպառազինեալ կնիկ մը կը նկարուի, ձեռքը նիզակ մը ու Եգիս (վահան) կամ լանձապանակ մը բռնած, որուն վրայ նկարուած է Մեգուղայի գլուխը: Բութուսն ու ձիթենին իրեն նուիրական են:

Անահիտ:

Անահիտ (Արտեմիս) Ապրոդիտէն քոյրը՝ որսորդութեան աստուածուհի է, իբրեւ Փերէ՝ գիշերոյ, իբրեւ Հեկատէ դժուիոց կամ սանդարամետի աստուածուհի կը կոչուի:

Ասի՝ ուսը կապարճով, ձեռքն աղեղով եւ գլուխն աճող լուսնով մը իբր որսորդուհի մը կը նկարուի, կամ նա եւ կառքի մը վրայ նստած կը քաշուի, ու աս կառքին եղջերուներ լծուած են:

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆ

ՔԱՂԱՔԱՎԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԵԻՐՈՊԱԿԱՆ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆՑ

Ը Ն Դ Հ Ա Ն Ր Ա Պ Է Ս

Դ Ր Ե Յ

3. ՂԵՒՈՆԴ 4. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

ՄԻՒԹ.

ՀԱՅՈՐ Գ.

ԵՐՐՈՐԳ ԶՐԶԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄԱՍ

ՎԻԷՆՆԱ

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆ

Դիրք ութածալ. Երես 445.

Աս Չորրորդ Հատորով, որն որ առջին երեք Հատորներուն պէս Արամեան ընկերութեան ծախիւքն իբր անոր Տասներորդ Մատենը ի լոյս ընծայուած է, բոլոր աս պատմական գործքը, այսինքն Պատմութիւն Քաղաքականութեան Եւրոպական Տէրութեանց Ընդհանրապէս, կը լրանայ. Եւրոպայի Քաղաքային Պատմութիւնը մինչեւ 1858 տարին հասցնելով: Աս վերջին Հատորը կը բովանդակէ 43 տարւան (1815—1858) Եւրոպայի Տէրութեանց գլխաւոր ու ընդհանուր աղղեցութիւն ունեցող մեծ դէպքերը: Աս յիշուած տարիները խել մը նըշանաւոր ու յիշատակաց արժանի միջոցներով շատ հարուստ են. — Օսմանեան տէրութեան մեծ փոփոխութիւնները՝ Եփէսէի բուռած զօրքին շնչուելովն ու նոր կարգերու հաստատուելովը. — Յունաստանի նոր տէրութեան կանգնուելը. — Գաղղիայի 1830ին յեղափոխութիւնը. — Բելգիայի թագաւորութեան հաստատուելը. — Եւրոպայի շատ տէրութեանց մէջ (1848—) ելած նշանաւոր յեղափոխութիւնները. — Գաղղիայի կայսրութեան (1852) նորոգ կանգնուելը. — ու վերջապէս՝ ետքին Արեւելեան պատերազմը. — աս ամէն նշանաւոր ու ընդհանուր Քաղաքականութեան վրայ աղղեցութիւն ընող անցքերուն պատմութիւնը թէպէտ համառօտիւ՝ բայց ամենայն ճշգրտութեամբ ու կարեւոր պարագաները դուրս թող չտալով աս Հատորին մէջ մի ըստ միջէ կ'աւանդուի: Աս Հատորն ի լոյս հանելով կը ցուցնէ հմուտ մատենագիրը՝ որ իր Աշխատասիրութեան սկիզբէն իր առջին դրած ու դիտած նպատակին հաւատարիմ մնացած ու հասած է, որ էր՝ Եւրոպայի տէրութեանց մէջ իբր երեք ու կէս դարու (1492—1858) Քաղաքականութեան նկատմամբ պատահած այլ եւ այլ ընդհանուր անցքերն ու վայրկեանները ճշգրտ նկարագրել ու մեր Ազգն անոնց տեղեակ ընել:

Բուն Գործքին բոլոր ընթացքին վրայ՝ Առաջին Հատորին հրատարակուած ատենը Եւրոպա լրագրին 1856 Տար. 9 Թուոյն մէջ դրուած Քննական տեսութիւնն անոր ամէն հանգամանաց նկատմամբ ճիշդ տեղեկութիւն մը տուած, անկից ետքն ալ նոյն ու յաջորդ Հատորներուն վրայ քանի մը բանիբուն քննադատներ իրենց նպաստաւոր կարծիքը յայտնած ըլլալով, կը յուսամք որ Գործքին ամէն մէկ Հատորին դուրս ընդունելութեան աս չորրորդ ու վերջին Հատորն ուստի եւ բոլոր Գործքն ալ հանդիպելով, Ազգին մէջ բազմաթիւ ընթերցողներ կը գտնէ ու բովանդակած տեղեկութիւնները ազգային քաղաքագիտաց հաճութեան արժանի կը սեպուին: